

Posudok habilitačnej práce Mgr. Petra Kyslana, PhD. „Kant a Herder: Dve paradigmy kultúry“, Prešov, PU, s. 152.

Všeobecne platí, že – dnes, ale aj kedykoľvek v minulosti, stojíme na pomyselných „pleciach“ svojich predchodcov. Vzťahuje sa to na oblasť kultúry, svet myslenia a myšlienok, teda na vedenie a poznávanie, priame súvislosti nájdeme na poli reprodukčných podmienok a predpokladov sociálnej transformácie. Niečo „nové“ sa stáva tým, čím je, len v porovnaní s tým, čo „tu bolo“ alebo „nebolo“. Temporalita má dominantne len jeden smer – vieme, resp. myslíme si, že vieme, čo bolo, no „kráčame“, najčastejšie k neistým horizontom toho, čo „ešte nie je“, ale očakávame, že – možno, niekedy, snád' -- nastane. Ľudská história sa v tejto optike javí ako nikdy nekončiaci proces hľadania, omylov, ale aj „nálezov“ a naplnených i stratených cieľov. V jej meandroch sa pohybujeme všetci, nikto nie je „z kola von“, dôležitú úlohu však prinajmenšom v minulosti, zohrávali „tvorcovia myšlienok“, „záhradníci ducha“ – filozofi, aj keď nie všetci, ktorí v sebe pociťovali takéto a podobné ambície, nimi naozaj boli. Počtom síce nemnohí – bolo ich však dosť na to, aby ostatným dokázali „posvietiť lampášom“ na cestách, ktorými by sa mohli uberať. Ich konečné trasovanie dokážeme určiť iba spätne, ani filozofia nemá patent na neomylný kompas, aj keď by si to mnohí možno želali a ne jeden si to aj naozaj myslel.

I. Kant i J. G. Herder majú nemálo spoločného – obaja boli „východoprusi“, prvý bol o jeden a pol dekády starší a na univerzite v metropole Východného Pruska bol druhému učiteľom, zomierajú takmer súčasne, Herder však rok pred Kantom. Pre Herdera boli hlavnými oblasťami intelektuálneho záujmu filológia, filozofia jazyka, kultúrna antropológia, filozofia mysle, estetika, filozofia dejín, politická filozofia a filozofia náboženstva. Kant predstavoval završenie nemeckej klasickej filozofie, považujeme ho za tvorca kriticismu ako skúmania podmienok a predpokladov, za „konštruktéra“ transcendentalizmu či transcendentálnej filozofie. Jeho intelektuálny záber by sme mohli opísať azda stručnejšie – snád' metafyzika, teória poznania, antropológia, estetika, ale neobával sa vstúpiť na v podstate všetky významné teritória, ktoré sú pre filozofiu dôležité. Pozerali sa „na ten istý svet“ okolo seba, no aj keď mali obaja vynikajúci „analytický zrak“, nevideli „to isté“ – nič prekvapujúce a je to dobre! Kant mal – navyše, aj široký pedagogický rozptyl – bol profesorom logiky a metafyziky, prednášal však aj teológiu, morálku, prirodzené právo, matematiku,

fyziku, zemepis a antropológiu. Bol zrejme – aj podľa vlastných kritérií „dobrého učiteľa“, práve takým – niektorí z jeho žiakov sa vydali na vlastnú cestu, ktorá smerovala k novým cieľom a predstavovala náročné výzvy. Patril k nim aj Herder.

Habilitačný spis P. Kyslana v predloženej textovej podobe predstavuje pomerne rozsiahlu štúdiu, ktorá však tematicky „neodbieha“ od dominantného vymedzenia – nemecké filozofické osvietenstvo stojí v dobách Kantových ešte na pomerne pevnej pôde, vo vzťahu k interpretácii antropokinetiky a sociopohybu, resp. predstáv o nich je rámec „rozumnosti“ chápaný ako ich konštitutívny mediátor či agens movens, aj keď ide skôr o vieru ako vedenie.

V pomerne rozsiahlom „Úvode“¹ habilitant naznačuje, čomu bude v texte svojho spisu venovať pozornosť. Je toho neúrekom – dôležité však je, že podstatnými „hráčmi“ myšlienkového predstavenia a súčasne personálnymi oporami imaginárneho javiska sú Kant a Herder. Objavujú sa aj iné „figúry“, no vyššie menovaní by si vystačili aj sami. A práve okolo nich, presnejšie okolo ich ideí a predstáv, sa habilitant usiluje konštruovať interpretačný a explikačný rámec svojho textu. Zaujíma sa o teoretické modely kultúry (v širokom zmysle slova), ktoré sa autorsky viažu na Kanta a Herdera. Pre obidvoch je druhá polovica 18. storočia časom, v ktorom intenzívne vstrebávajú impulzy doby, práve vtedy vznikli ich projekty, no nadobudli charakter a podoby, ktoré súčasne umožnili presiahnuť dobu, v ktorej obaja hlavní protagonisti vstupovali do verejného priestoru, osobitne priestoru filozofického myslenia. A tak silný vplyv a viditeľnú stopu zanechávajú a vtlačajú aj časom, v ktorých už síce neboli prítomní osobne, no nevytrácali sa z diskusií nielen svojich nasledovníkov, ale aj tých, ktorí s nimi viedli spor. Predložená habilitačná práca Mgr. P. Kyslana azda svedčí o tom, že je zmysluplné vracať sa k nim aj dnes. Možno aj preto, že „kultúra“ a „kultúrnosť“ sú -- aj keď to nikto verejne neprizná, pokojne obetované modlám, ktoré sú síce rovnako staré ako kultúra, proporcie ich prítomnosti sa však posúvajú do asymetrických polôh zjavne v neprospech kultúry. Ako po väčšinu časov, kultúra je často len „ozdobou“, niekedy pomerne „drahou“, len málokedy a málokde je podhubím formovania základov morality, „nerozplýva“ sa v spôsobe života a často je čímsi „navyš“, čo si môžeme dovoliť len zriedka. Obaja

¹ Hneď prvá veta textu, v ktorej sa „kultúra“ a „osvietenstvo“ považujú za „významné signifikanty“ – teda čosi ako „významné významnosti“ naznačuje, že v používaní cudzojazyčnej lexiky je treba byť opatrnejší.

Kyslanovi protagonisti sa však usilovali pohybovať sa v hlbších, oveľa hlbších vodách. Napriek všetkému, napriek „dobovým“ ústupom a útlmom, trvá a v historickom oblúku spája, predstavuje predsa len onen „tmel“, ktorý potrebujeme na to, aby sme rozumeli samým sebe i tomu, čo okolo seba vidíme, ale aj tomu, čo by sme vidieť azda ani nechceli.

V „Sporoch Kanta a Herdera“ – teda v kapitole 1., sa autor, ako sám hovorí, „výlučne sústreďuje na myšlienky, názory a spisy filozofov Kanta a Herdera“ (s. 13); je to kapitola „prípravná“ – má slúžiť k tomu, aby – v nasledujúcich častiach, habilitant dokázal „rekonštruovať“ filozofickokultúrne koncepcie a dejinnofilozofickú bázu dvoch sémantických paradigiem pojmu „kultúra““ (s. 13). V predloženej podobe to však nie je kapitola „zvyšková“ či nadbytočná – čitateľovi ponúka „kváziportréty“ oboch hlavných aktérov. Obsahuje mozaiku informácií, ktoré pridávajú náčrtom či kresbám hlavných postáv potrebný kolorit. Kapitola primárne neaspiruje na kritickú interpretačnú pozíciu – naznačuje skôr, ako sa „veci majú“. Habilitant problematizuje Herderovu pozíciu aj tým, že tvoril v dobe, kde dominovali Kant a o generáciu mladší Hegel -- uvidieť niekoho iného v žiari ich aktuálneho vplyvu asi naozaj nebolo jednoduché, no ako sa ukázalo aj v prípade Herdera – „čas je milostivý“.

Habilitant približuje tenzie medzi Kantom a Herderom poukazom na tri spory: a) metodologický a teologický, b) Idey a Recenzie (tak ho nazýva autor spisu) a c) metakritiku: Kant – Hamann – Herder (opäť vo vyjadrení autora spisu). Všetky „tri spory“ sú svojím spôsobom zaujímavé – ukazujú však skôr na charakter rozdielov v uvažovaní ich protagonistov, jednoducho odlišovali sa v názoroch, čo nie je nič ojedinelé. Kant bol (ak myslíme na prvý spor) kriticky voči Herderovým názorom z jeho diela „Najstarší doklad ľudského pokolenia“ z roku 1744. Ak je niečo zaujímavé na tomto a (vlastne aj ostatných sporoch), azda najmä – z dnešného pohľadu, sústredenie sa skôr na „kritiku ideí“ a nie na „kritiku ich zástancov“, aj keď nie vždy to aj naozaj v tejto polohe dokázali udržať. Druhý „spor“ je azda „ostrejší“ (zo strany Kanta), sám osebe však neprináša pre filozofiu veľa úžitku – poučná je snád' Kantova ironická poznámka, ktorej platnosť možno rozšíriť na akúkoľvek diskusiu, keď jej predmetom sú teologické témy. Kant -- na rozdiel od Herdera – sám seba považuje za človeka, „úbohého syna Zeme, ktorý nie je vybavený na to, aby pochopil božský jazyk intuitívneho rozumu“ (s. 38), čo však vôbec nemá byť plačom nad absenciou tejto domnelej Herderovej schopnosti. Kant dozaista nechcel byť „drzým a faulujúcim kritikom“ (s. 39), za seba sa skôr čudujem, že sa do tejto

polemiky či „sporu“ vôbec odhodlal. Jestvujú polemiky a spory – vieme to aj či možno najmä dnes, ktoré sú o to „zaujatejšie“ a zarputilejšie (to je asi bohemizmus), o čo menšia je nádej a vôbec možnosť, že ich aktéri dokážu spoľahlivo inferenčne a argumentatívne uzavrieť. Kyslanov náznak, že „Kant neprečítal objektívne Herderov text a výrazne tendenčne odmietol Herederove postoje“ (s. 40) – ak by bol oprávnený, zaradil by Kanta medzi „bežných smrteľníkov“ na javisku literárnej (či takej alebo onakej) kritiky – na čo by to Kantovi bolo a prečo by to vlastne robil? Tretí z uvedených sporov, ktorému habilitant venuje svoju pozornosť je Hamannova a Herderova kritická opozícia voči Kantovej „Kritike čistého rozumu“, ktorá od samého vstupu na scénu filozofických ideí ašpirovala na status diela, ktoré nie je určené bežnému čitateľovi nevynímajúc čitateľa filozofického. Hamann ani Herder nepatrili k čitateľom povrchným – tých bolo a je nadostač. Habilitant – ako sa ukazuje zo spisu – asi oprávnene vycítil, že tento spor je filozoficky relevantnejší, že pre ideovú kinetiku filozofie je dôležitejší, že ide v pravom zmysle o stret na pôde naozaj filozofickej, na pôde základov a východísk ľudského poznania premietajúcich sa široko do priestoru mimo filozofie samej. Od samého začiatku však bolo asi zrejmé, že skôr ako o „spor“ išlo o paradigmatický stret, o odlišnosť východiskových postojov, pričom bez nádeje, že by bolo možné nejaké „zmierenie“ dosiahnuť, dospieť ku kompromisu a podobne. Kyslan tento spor vykresľuje s potrebnou „dramatickosťou“ príbehu dvoch mysliteľov, ktorí sa nepozerajú na svet rovnako. Čo iné by s tým však mohol urobiť?

Z hľadiska intencie habilitačného spisu je kapitola 2 „Metafyzika, jazyk, výchova a dejiny“ (s. 57an) asi časťou ústrednou. Autor nej usiluje alebo – ako sám hovorí, „pokúša sa o výstavbu filozoficko-kultúrnych teórií obidvoch filozofov“ (s. 57), pričom sa nazdáva, že práve v tomto priestore si obaja protagonisti „zarobili“ na dichotómii dvoch paradigiem kultúry, ktoré v teoretickej úrovni sformulovali a predstavili, aj keď vlastne ani jeden z nich nejakú „ucelenú“ koncepciu kultúry nevypracoval, resp. – ako hovorí habilitant, z ich odkazu sa nám nič podobné „nezachovalo“. Ako oponentovi mi neostáva nič iné ako dôverovať habilitantovi a uveriť, že sa o následné syntetizujúce sformovanie modelov kultúry u jedného i druhého autora (teda u Kanta i Herdera) úspešne pokúsil. Opäť sa však ukázalo, že ak sa v konečnom dôsledku operuje teologickými argumentami na jednej strane a ich verifikačnou a súčasne falzifikačnou nemohúcnosťou čokoľvek s nimi urobiť, nemá zmysel rozvíjať akúkoľvek zdanlivo argumentačne vybavenú diskusiu – vždy z toho nakoniec vyjde inferenčný hybrid bez

nádeje dopracovať sa k vedecky relevantným záverom. Kyslan však „kulantne“ o týchto postupoch nehovorí, aj keď Kantovi neboli cudzie – netváril sa, že náš rozum nenaráža na určité bariéry – je to práve on, kto si kladie otázky, na ktoré ani on sám nedokáže odpovedať – a je v tomto zmysle „poctivejším“ mysliteľom, ak ho porovnáme s Herderom. Ničmenej, nám ide o text habilitačného spisu, nie o samotný spor dvoch „nepoddajných“ – tu nám prichodí konštatovať, že habilitant opis problému zvláda dobre, že dokáže „poučiť“ svojho čitateľa – vo vzťahu ku mne samému sa mu to podarilo.

Spor, o ktorom je v spise reč, sa odohrával pred viac ako dvoma storočiami – medzitým sa vo filozofii „odohrali“ mnohé ďalšie spory, niektoré odzneli celkom, ozvenu niektorých, ak sa dobre započúvame, dokážeme zachytiť aj dnes. Preto nie je nadsádzkou hovoriť o „Kantovi a Herderovi dnes“, čo je názov tretej kapitoly habilitačného spisu. Habilitant sa v nej odhodláva k „vlastnej autorskej aktualizáčnej aktivite“ (s. 101), čo máme chápať ako presun z historicko-filozofickej metodológie do priestoru systematickej filozofie – povedané inak, ide či malo by ísť o zmenu pohľadu, teda o transfer z primárne historických a personálnych súvislostí kantovsko-herderovskej matrice názorov, podnetov, väzieb a inšpirácií do priestoru problému kultúry samej. Habilitant, ako sám hovorí, by chcel prispieť k iniciácii „diskusii o kantovských a herderovských inšpiráciách v oblasti vied o kultúrach a antropologických disciplínach“ (s. 101), ale aj anticipovať „posun k modernej reflexii sémantického rámca „kultúry a civilizácie“ spojených s pokusom vymedziť kritický potenciál Kantovej a Herderovej paradigmy pre našu dobu (s. 101). Ak som dobre porozumel intencii autora spisu, ide mu o hľadanie vnútorných, často skrytých súvislostí medzi tým, čo v Kantovi a Herderovi spred dvoch storočí „prežilo“ v podobe inšpiračného zdroja dnešných projektov a modelov kultúry. Nie však celkom „bez hraníc“ – Mgr. Kyslan chce hovoriť o „súčasných paradigmách“, napríklad multikulturalizme, kozmopolitizme, migrácii, globálnej výchove a iných. Sám si je vedomý, že „kritika súčasných fenoménov na pozadí revitalizácie kantovského a herderovského odkazu je prinajmenšom odvážnou iniciatívou“ (s. 102). Ako oponent sa pýtam: „Prečo?“ V akom zmysle – epistemicky, antropologicky, kognitívne? V čom je tento vnútorný iniciačný rámec riskantný? Ak jestvuje historická kontinuita, v čom sú ukryté jej možnosti na jednej, ale aj nebezpečenstvá na strane druhej? O ich zásluhách hovorí habilitant dokonca v tom zmysle, že obaja, najmä však Herder „stáli pri revolúcii vo vedách o človeku podobne, ako o storočie neskôr Darwin so svojou

teóriou biologickej evolúcie“ (s. 103). Bolo to naozaj tak? Darwinov objav predstavoval paradigmatický zlom kopernikovského razenia, bolo to tak aj v prípade Herdera a Kanta v prípade kultúrnej antropológie? Darwinov objav nepatrí len biológii, patrí – a možno predovšetkým, kultúrnej antropológii – nekonečné dôsledky pre túto oblasť prináša predstava, že človek je na všetko ponechaný sám na seba.

Habilitation (zdá sa nám, že vierohodne) naznačuje, že „Kant ani Herder neponúkajú ucelenú filozofiu kultúry a ani komplexnú antropológiu“ (s. 103), čo je dôvod, že ich nemožno považovať za antropológov v modernom slova zmysle. To je asi to najmenšie, čo by sme im mohli „vyčítať“. Asi pomerne odvážne vyznieva habilitantova domnienka, že „Kantov apriorizmus a Herderov kultúrny pluralizmus čiastočne redukovali eurocentrizmus“ (s. 103). Neviem, či je – v posudzovaní súdobých globálnych i parciálnych konfliktov, vôbec možné abstrahovať od optiky tých, ktorí za nimi „stoja“. A nemusíme vždy hovoriť o „eurocentrizme“ – dokázali by sme použiť viaceré iné „geo-izmy“. Problém asi spočíva v tom, že „záujem“ je nositeľom, motivátorom či „spúšť ačom“ procesov, ktoré poznáme z minulosti – chceli by sme -- aspoň to často tvrdíme -- sa ich zbaviť, no – koniec-koncov, akoby sme boli prislabí na uskutočnenie svojich úmyslov. Kapitola spisu, o ktorej na tomto mieste hovoríme, je pomerne obsažná a habilitant ňou deklaruje nielen potrebný stupeň oboznámenosti so zdrojmi, ale zjavne disponuje aj schopnosťou potrebnej interpretácie i nemenej dôležitej syntézy. Presúva sa až k „súčasným“ autorom (Foucault, Cassirer, Huizinga, Bergson...), čo dáva čitateľovi možnosť urobiť si predstavu o dôležitosti a relevantnosti problému kultúry ako dôležitej súčasti nielen antropológie ako určitej konkrétnej vednej disciplíny, ale aj -- možno menej zreteľnej, predsa však „dohľadateľnej“-- kontinuity dejinných pohybov.

„Kant a Herder dnes“ – prinajmenšom v podobe, ako text tejto kapitoly formuje a prezentuje habilitant, je naisto interpretačnou príležitosťou – nielen pre filozofov; tí, ako je známe, dokážu aj „nemožné“ v hľadaní skrytých a ešte skrytejších súvislostí odkazu – v danom prípade dvoch významných predstaviteľov nemeckého myslenia z nie až tak dávnych čias. Obaja sa venovali témam, ktoré sú zaujímavé aj dnes – kultúra, civilizácia, kozmopolitizmus, multikulturalizmus – v ich predstavách dokážeme „čítať“ aj dnes. Habilitant sa v tomto zmysle pokúša aktualizovať ich odkaz – najmä pomocou predstáv a postojov tých autorov, ktorí sa odkazu oboch venovali s príslušnou a prepotrebnou erudíciou a odvahou „domýšľať“ Kanta i Herdera v oblastiach, ktoré sú

zaujímavé aj v súradniciach kultúrnej kinetiky dneška. V tomto zmysle ide o pokus o temporálnu aktualizáciu, čosi ako revitalizáciu, o časovú domestikáciu myšlienok, ktoré boli vyslovené v iných časoch, v odlišných dobách. To je nesporne „chvályhodný“ počin. Tento moment habilitant sprítomňuje v poslednej vete tretej kapitoly (s. 130).

V „Závere“ habilitačného spisu sa jeho autor pokúsil – azda úspešne, o aktualizáciu dominantnej kantovsko-herderovskej problematiky aplikáciou na súdobé strategické a mocensko-politické pomery vo svete (Trumpovo „Amerika first“). Uvedomuje si „banálnosť tohto príkladu“ (s. 131), ospravedlňuje ju však „snahou komunikovať so súčasnosťou“ (s. 131). Ospravedlňovať sa nemá za čo – potenciálny a navyše pozorný čitateľ to tak či onak urobí aj sám. Habilitant – „pri všetkej akademickej opatrnosti“ – naznačuje, že interpretačnú opozíciu Kantových a Herderových úvah, ktorú vo svojom spise rozvíja, by bolo možné označiť za „nový a originálny predpoklad“ (s. 132). Nevieť to posúdiť, možno by to mohol v rozprave rozviesť. Takýto postup by však bol možný aj vo viacerých ďalších tvrdeniach. Vo vzťahu k textu samému je dobré, že takého a podobné možnosti vznikajú a že text sám môže slúžiť ako katalyzátor diskusií.

* * *

Predložený habilitačný spis po formálnej stránke splňa náležitosti, ktorých naplnenie sa v takomto type kvalifikačných prác požaduje.

* * *

Záver

Habilitačnú prácu Mgr. Petra Kyslana, PhD. „Kant a Herder: Dve paradigmy kultúry“ (Prešov, PU, s. 152) odporúčam prijať na obhajobu a po úspešnej obhajobe odporúčam udeliť akademický titul docent v odbore habilitačného konania a inauguračného konania systematická filozofia.

V Prešove, 21. júna 2021

prof. PhDr. F. Mihina, CSc.

oponent